~~482~~ 2642

Український Морський Інститут

43

Др Марко Антонович

СКИТІЯ і ЄГИПЕТ в АНТИЧНОМУ ПИСЬМЕНСТВІ

УКРАЇНСЬКИЙ
Ь 913
МУЗЕЙ-АРХІВ

Женева 1946

На правах рукопису

СКИТІЯ І ЄГИПЕТ У АНТИЧНОМУ ПИСЬМЕНСТВІ

Вступ

Україна, а особливо південна її частина, належала лише як периферія до сфери теренів, що на них відбувалися дії старовинної історії. Тому про фактичні зв'язки України з Єгиптом у доґелленістичній добі балакати не доводиться. Існують щоправда деякі дані, що на їх основі можна здогадуватися, що й у найстарших часах обидві країни були культурно в далеко ближчих зв'язках, ніж це може видаватися на перший погляд. Але ці дані настільки випадкові й мало досліджені, що їх вистане хіба згадати.

В першу чергу це зв'язки неолітичної трипільської культури з егейською культурою з одного, та зв'язки цієї останньої з єгипетською культурою з другого боку /1/.

Інший момент археологічних зв'язків становлять тригранясті т.зв. "скитські наконечники" стріл з часів 26 династії /663-625 до н.с./, що знаходяться на суцільній території від південно-східньої України аж до горішнього Єгипту, але з другого боку були знайдені також на Сицилії /?/.

Більше археологічного матеріялу маємо щойно з початком грецького періоду, зокрема з пізнішої гелленістичної доби, коли Єгипет дійшов до влади Птолемеїв до небувалого розвитку й утримував живі торговельні зв'язки також з північним узбережжям Чорного моря.

Численні знахідки єгипетських предметів навіть у центральній Україні /на Київщині/ /3/ доводять на скільки поширені й улюблені були ці єгипетські вироби далеко поза межами гелленістичного Єгипту. Попит на ці речі був такий великий, що довіз із Єгипту не вистарчав і тому повставали місцеві підробки єгипетських предметів у грецьких колоніях на Україні. Очевидячки довіз таких предметів із Єгипту не задовольняв потреб населення, або був задорогий /4/.

З поміж археологічного матеріялу знайденого на Україні, що має відношення до Єгипту, переважають ушебті /5/ й скарабеї, що їх уживали як печаток /6/. Предметом торговлі між Скитією і Єгиптом були в першу чергу риби, збіжжя та зокрема кераміка /7/. Проте не треба забувати, що згадана торгівля спочивала виключно в грецьких руках, отже це власне кажучи торговельні зв'язки того самого народу /8/, що хоч і жив у віддалених краях, але культурно творив одну цілість. Тубільне населення обох країв відігравало в цій торгівлі лиш пасивну ролю раба, "чорнороба", чи в найкращому разі використовуваного перепродувала або вигідного консумента.

Спільна культура греків у цих віддалених землях проявилася також при великому розповсюдженню культів єгипетських богів у гелленістичному світі. Культи таких єгипетських богів як Озіріса, Ізіди й Серапіса /але й Тота, Гарпократа, Анубіса, Амона й ін./ розповсюдилися, починаючи III-II стол. до н.е. в цілій ойкумені. Цим пояснюється багацтво єгипетських знахідок культового характеру на Україні. /9/.

Ці зв'язки північного узбережжя Чорного моря з Єгиптом на основі археологічних знахідок згадуються в фаховій літературі досить часто.

Зате мало уваги звернено досі на численні співрядні згадки Скитії й Єгипту в античному письменстві. А все ж ці згадки дуже цікаві, бо вони ілюструють наставлення античного світогляду до чужих і протилежних /звичайно в очах античного світу/ народів.

I. Характер літературної традиції.

У взаємовідносинах обох країн, як ми їх подибуємо в античному письменстві ні єгипетський, ні "скитський" /10/ народи не брали активної участи. Ця роля припала грецьким колоністам. Отже коли ми хочемо належно зрозуміти літературну традицію греків, а пізніше й римлян що до нашої теми, то ми не сміємо цього ніяк забувати.

Там де ми в античному письменстві маємо до діла з порівнюванням, чи протиставлюванням скитської та єгипетської земель разом із їх народами та звичаями останніх, там це не має нічого спільного з поглядами тих народів, а залежне в першій мірі від суб'єктивного наставлення греків до згаданих варварів /11/. Тому й помиляється московський учений М.Й. Ростовцев, гадаючи, що інтерес письменників йонійського періоду супроти цих народів пояснюється "исключительно тем, что Скифія наряду с Египтом и Персіей была крупным фактором в политической мировой исторіи VII-VIII вв. до Р.Хр.". /12/ Скити в Україні мабуть ніколи не творили великої й міцної держави /13/ - в Азії вони вславилися лише своїми деструктивними розбоями. Зрештою в VIII - VII стол. до н.е. і перси ще не творили могутньої держави. /14/

Якщо котрий тогочасний письменник і зберіг нам деяку характерну рису того, чи іншого народу, основану на реальній дійсності, то все ж в цілому грецьке письменство стояло під надто великим впливом традицій різних релігійних сект, чи філософічних або реторично-етичних напрямків. Знаємо, що античне письменство стояло під дуже сильним впливом ідеалізуючої /15/ та ніби - Гіпократівської традиції /16/, при чому й інші напрямки мали своє значіння й залишили своє тавро на описах чужих народів /17/. Тому й образи про життя й характер далеких від Геляди народів не завжди реальні й правдиві /18/. Але тим не менше цікаво розглянути й ці відомости протиставлення й порівняння скитів та єгиптян у античному письменстві, бо крім вже зазначених питань торкаються вони також глибше світогляду античного світу й його способу споглядання на варварські народи. Крім того розбір цього матеріялу дасть змогу критично розглянути деякі другорядні відомості про нашу батьківщину в старовині.

Літературний матеріял, що його тут розглядатимемо можна поділити на 3 розділи: 1/географічний, 2/етнографічно-культурний і 3/історичний. Та хто обзнайомлений із характером античного письменства, той зрозуміє, як тяжко дотримуватися цього, як не як модерного поділу. Античні письменники були водночас і істориками і географами і етнографами, отже цей поділ більше практичний зводимо тут лише для більшої переглядности /19/.

II. Географічні дані.

Грецька наука, зокрема географія й історія сягають своїми початками до мітології. До найпізніших часів ці оповідання втрималися нарівні з корисними науковими даними. Не маючи відповідно виробленої методології критики, вони не вміли /за незначними винятками/ відповідно розділити й подати матеріял. Їх критика обмежувалася здебільшого на більше або менше дотепному роздумуванню і спекуляції. Також старогрецька географія була нерозлучно зв'язана з мітологією передгомерівських, гомерівських і пізніших часів. Звичайно тоді ще не могло бути мови про протиставлення Скитії та Єгипту, бо як відомо, скитів Гомер прим. не згадує зовсім /20/, Єгипет

лише кілька разів та й то частіше в молодшій Одисеї /невияснена досі згадка горішньоєгипетських Теб/. Зате згадує Гомер кіммерійців /21/, що живуть у країні вічної мли й темряви десь далеко над океаном /22/.

Післягомерівська мітологія знає на далекій півночі гіпербореїв, на півдні пігмеїв, що воюють з журавлями /23/. Пізніші грецькі дослідники примінювали сказане про казкові народи до справжніх реальних народів, що їх пізнали під час своїх пізніших далеких подорожей /24/.

Тяжко подати сьогодня праджерела протиставлення Скитії й Єгипту в староградцькій традиції; реальних моментів там мало. При кращому знайомстві із згаданими землями й при меньшій піддайності трафарету античні греки могли б зазначити більше подібностей між Скитією й Єгиптом, ніж вони це зробили. Цікаво порівняти назву Єгипту в мові тубільців "Km. t" /гієроглїфічний знак крокодилячого хвоста чи схил берега з рослинами, що означає те саме, що в нашій мові "Чорнозем" /коптійське КЕМІ/. Скитські могили нагадують не лише що до форми єгипетські піраміди. Брак дерева в обох країнах, зарослі очерету над Бористеном-Дніпром і Нілом /до речі ці річки також порівнювалися в грецькій літературі/, з їх порогами на Дніпрі /25/, й катарактами на Нілі, це все могло б бути точками опори для порівнання обох земель.

Але греків далеко більше цікавило протиставлення холодної, непривітної Скитії, сонячному, гарячому Єгипту. Ця полярність північ-південь щоправда другорядна, бо раніше передтим розподіл йшов по лінії схід-захід /26/, але вона перейшла всеціло в греко-римський світогляд. Спочатку північчю -кат'ексохен була Тракія /27/, пізніше її заступила Скитія, що відтоді стала синонімом півночі так як Лібія /з Єгиптом/ півдня /28/.

Протиставлення Скитії Єгипту визначилося яскраво вже в поглядах на повстання світу, при чому використовувалися думки філософів. За поглядом Талеса світ повстав з води /29/, проти чого Геракліт виставляв вогонь як праперевень при світоповстанню. В античній науковій літературі обидві думки знайшли своїх прихильників і стали підставою до дебати над питанням, котрий нарід старший, скити чи єгиптяни.

Гекатей мілетський, а за ним і Геродот /II,2/ уважають єгиптян за найстарший нарід /30/. Геродот, щоправда, при цій нагоді розповідає оповідання грецького походження, з якого виходить, що найстарший нарід фригійці /31/. Пізніше старість єгиптян обгрунтовували "науковими" доказами, при чому їх вкладали в уста самих єгиптян, очевидячки щоб додати цим доказам більшої ваги. Діодор Сіцілійський /Bibl.hist.I,10/ доводить, що перші люди повстали в Єгипті, бо там цьому сприяло "лагідне підсоння, природні властивості Нілу, що дуже врожайний... і дає поживу, що росте сама від себе, через що зроджені сотворіння можуть легко втриматися при житті... З цього ясно виходить, що підчас первісного повстання світа людство повстало головним чином у Єгипті, через те що там лагідне підсоння..." Згідно з дальшими доказами Діодора "Перші істоти в усякому разі повстали в Єгипті, чи вважати, що загальний потоп знищив за часів Девкаліона усіх звірів, тоді ясно, що ці істоти могли зберегтися на півдні, бо ж там майже ніколи не падає дощ, чи вважати, що всі істоти загинули й мусіли повставати наново, то ясно, що нові істоти могли розвинутися головним чином у Єгипті, бо ж там для цього найкращі умови. Ще й тепер "продовжує Діодор "бачимо зовсім очевидно в затопленому Єгипті, як там повстають звірята". /32/.

Гостро протилежне становище займає Помпей Трог-Юстін у Філіппійських Історіях /33/: "Скитське плем'я уважалося завжди за найстарше, хоч між скитами й єгиптянами велася довго сварка, що до старости походження..." Подавши в дальшому "єгипетські" аргументи відомі нам з Діодора Юстін продовжує "Зате скити зовсім не уважали, що помірковане підсоння може служити аргументом старости... /34/ бо коли спочатку панував вогонь, що

потрохи погасаючи уступав місце землі, то ніодна частина не виділилася із вогню раніше, як північна, через зимові холода; та ж ще й тепер ніодна не ціпеніє більше від холодів; Єгипет же і весь схід остуджений найпізніше, адже ж він ще й тепер спраглий від жагучої сонцеспеки. Коли ж усі землі свого часу були покриті морем, то звичайно спершу звільнилася зпід стоку вод найвища частина, на найнижчому місці ця сама вода трималася що найдовше... До того ж Скитія остільки вище від усіх земель, що всі ріки, які там мають свої джерела стікають в Меотіду а щойно звідти в Понт і в Єгипетське море. А Єгипет, укріплений жертвенними заходами цілого ряду генерацій королів і забудований великою кількістю насипів і прорізаний стількома ровами, що загачують води... міг і може бути оброблюваний лише з поміччю регуляції Нілу й тому являється мабуть наймолодший що до населення.../35/ Отже цими доказами єгиптян переможено й скитів уважали завжди старшими".

Нехай для нас ці суперечки смішні й наївні, але антична наука ці аргументи трактувала зовсім поважно. Якщо порівняти обидва погляди, то треба признати, що Помпей Трог орудує рафінованішою аргументацією, звичайно оскільки тут взагалі дозволено балакати про рафінованість; за Діодором промовляє більша правдоподібність з точки погляду античної науки /36/.

Арістотель уважав, що Елада творить золоту середину, бо положена в поміркованій зоні. Її населення ані не запекле й нерозважне як північні народи, ані не боязко-немужнє як південні, що задовольняються рабським життям /37/.

Ширину ойкумени , території заселеної людьми, греки рахували від Дельти Нілу до гирла Бористена або Дону /38/. З одного боку ніхто не живе через холод, з другого через спеку /39/. Землю ділили спочатку на 2 частини: на півночі Европу й на півдні Азію /з Лібією/. Межою між суходолами було Середземне море з Чорним і Озівським та річка Фазіс у країні колхів. Пізніше відділили Африку /Лібію/ від Азії /40/. Обидва континенти /Европа та Азія з Африкою/ кореспондуючи лежали один проти одного; меридіяном уважали лінію Істр - Ніл / Her.II, 34/ потім Бористен - Ніл /Ератостен у Страбона I, 4, 2; II, 5,7 і ін./ і нарешті Танаїс - Ніл /Strab.I, 4,5; Polyb. IУ,39 і ін./ Пізніше стали кордонами між суходолами уважати перешийки й цей поділ в цілому лишився до наших днів. Кордон між Азією й Африкою йшов суезським, між Азією й Европою кавказьким перешийками, а далі старим кордоном Геле сфонтом. Про поширену уяву як виглядала ойкумена написано в прим.34. /41/.

Коли повстала теорія, що великі річки витікають із озер, то її застосовано в рівній мірі до всіх 3-ох річок: Бористена, Танаїса й Нілу. Часом їх джерела добачували просто в Океані, що оточував землю звідусіль. Обережніші, уважаючи згадані ріки за найбільші, казали, що джерела їх невідомі /42/. Ніл і Дін приносять із собою багно, що осідаючи творить нові землі, на півдні Дельту, на півночі Дін випоснює своїм намулом Меотійське "болото" /Arist.Meteor. I, 14,29-30/. Ніл і Дін, це часто називані межі континентів: Дін Европи й Азії /43/, Ніл Азії й Африки /44/. З цього поділу сміється Геродот, хоч сам він у власнім поділі непослідовний /Wiedemann, op. cit. S.94/.

III. Етнографічно-культурні дані.

Великим досягненням грецької науки було відкриття впливів географічного положення на зовнішній вигляд даного народу. Щойно французька наука XIX стол. знову відкрила цей зв'язок між людністю й підсонням. В античному світі цей напрямок витворив цілу традицію, що її назвемо Ніби-Гіпократівською, чи просто Гіпократівською традицією /45/.

В нашім випадку зовнішній вигляд скитів і египтян згідно з уявою греків був обумовлений холодним підсонням з одного й спекою з другого боку. Людність згаданих народів подібна між собою; їм бракує індивідуальних рис, зате обидва народи як цілість відрізняються яскраво від інших народів і племен а вже найбільша різниця між ними як характерними представниками народів півночі й півдня /46/. Вплив географічного положення й підсоння даної країни на нарід, що її заселяє, відіграв велику ролю в загостренні різниць і протиставлення скитів египтянам. На півдні мешканці дрібні через спеку, на півночі вони великі й міцні /47/. Зате північні народи у протилежності до південних нетемпераментні й мало плодовиті /48/. Ці погляди очевидячки старші за Геродота й Гіпократа; знає їх вже й старе йонійське етнографічне письменство /49/.

Звичайно протиставляли старому культурному населенню Єгипту, що було в уяві греків мудре й освічене, вроджену природність і примітивність скитів. Там найбільше міст і осель, у Скитії чи найменше /50/. Спільна у египтян і скитів їх ненависть до всяких чужих звичаїв і обичаїв. У скитів викликають спроби обидвох королів /Скілакса й Анахарзіса/ ввести чужі звичаї велике обурення й спротив населення, що не зупинилося перед кровопролиттям /51/. Насильна смерть їх обох характеризує наставлення варварів-скитів до грецької культури; при цьому не грає ніякої ролі, чи згадані скитські королі були історичними особами, чи ні. І справді ці подання можемо уважати за історичні: грецькі впливи проникали на північне узбережжя Чорного моря й напевно зустрічали спротив з боку тубільного населення /52/. Всеж таки грецька культура отримує врешті решт перемогу над тубільним дикунством і цю перемогу зафіксовують греки в переказі про Геракла та його недобровільний шлюб з дочкою Бористена /53/.

Інакше було в Єгипті. Хоч врешті над Нілом і запанувала гелленістична культура, проте єгиптяни завжди уважали себе за старший і культурніший нарід, а тому, переймаючи грецьку культуру, доводили її єгипетське походження /54/. Вони навіть старалися грецьких богів виводити з єгипетських /55/.

Ідеалізація скитів протилежно до єгиптян багато завдячує протиставленню культури й природи в античному письменстві. Почалася ця ідеалізація сильніше тоді, коли гіперкультурний грецький світ почав шукати протилеглости до свого витонченого життя з його проявами дегенерації і думав його знайти в житті простих кочовників, дітей природи /56/. Подібний хід думок привів і Жж.Жж.Русо в ХУІІІ стол. до гасла: вертаймося до природи.

Про різниці, що виникали з "протилежного" географічного положення Скитії і Єгипту ми вже згадували /57/. Для нашої теми вона важніша ніж традиція ідеалізації, бо ця остання не мала на увазі протиставити одних варварів другим, а хотіла дати ідеал гідний наслідування. Гіпократівська традиція черпала навпаки з різниць між півднем і північчю свій матеріял.

IУ. І с т о р и ч н і д а н і .

В історичних переказах протиставлення півдня півночі крутиться довкола змагання перської імперії перемогти й підбити під своє панування всі /найпівденніші й найпівнічніші/ країни світу /58/; а вірніше грецьке трактування цього змагання. Це виглядає на перший погляд неймовірно й вимагає деякого пояснення. Чому власне Персія вплинула такою мірою на історичні "взаємини" між скитами й єгиптянами.

Персія найбільша потуга другої половини УІ стол. до н.е. Кількадесять років після свого заснування вона володіла вже цілою передньою Азією аж геть до кордонів Індії. Під кінець УІ стол. стали перси загрожувати Греції, після того як вони запанували над йонійськими греками на західних узбережжях Малої Азії.

Пізніша грецька історіографія, а зокрема Геродот, намагалася виставити справу так, що між перським і грецьким світом була споконвічна ненависть і ворожнеча, що послідовно привела до персько-грецьких війн. Але по суті речі воно так не було. Греки були завжди на добре плачених службах перського царя і, не дивлячись на пізніше йонійське повстання і їх непевність, Ахеменіди користувалися грецькими послугами навіть в часи найбільшої ворожнечі між персами й греками /59/. Щойно пізніші грецькі історіографи, під впливом перемоги над персами й піднесеному патріотичному почуванню греків провели гостру й засадничу межу між своїми народами й перською державою. Ці історики /з Геродотом на чолі/ намагалися усіми силами скомпромітувати й осмішити персів /60/. В цьому їм помогли як єгиптяни так і скити, бо з обома народами перси мали зносини.

Повчаюча для нас постать Сесостріса /61/. Як довів Зете, Сесостріс це грецька назва єгипетського короля, що звався Senwoszet /раніше читали його ім'я Usertesen/. В цій особі мітологія з'єднала передовсім Сесостріса I і III. фараонів XII-ої дин. /Середня Держава/. Фараони XVIII. дин. /Нової Держави/ до грецьких оповідань про Сесостріса ніякого відношення не мають /62/. Грецька історіографія згадує його раз по раз і лише про його далекі походи й завоювання цілого світу, навіть Тракії і Скитії /63/. Натомість Дарієві не пощастило перемогти скитів. Тому єгипетські гієрофанти протестували проти поставлення статуї Дарія проти зображення Сесострісового /64/. Це звісно грецька вигадка, на що вказує обгрунтовання єгипетських священників, буцімто Сесостріс переміг навіть скитів, що перемогли Дарія, отже він не гіднийстояти в товаристві Сесостріса.

Ідеалізуюча тенденція не задовольнилася на цьому. Вона поставила скитів у ролі оборонців своїх прав проти єгиптянів. Традиція, що намагалася принизити Дарія уступає ідеалізуючій традиції. Скити довідалися про наступ на них Сесостріса /65/, вийшли йому назустріч і загнали єгиптян аж до Нілу, відки повернулись назад. Юстін згадує ще про війни скитів проти єгиптян задовго до ассирійського царя Ніна /I, 1/. Так з первісної перемоги єгиптян вийшла врешті відповідаюча ідеалізуючій традиції перемога скитів і їх панування над Малою Азією, що у деяких античних авторів повторялося тричі.

Історичної правди за цими оповіданнями годі дошукуватися. Єгиптяни доходили під час своєї найбільшої експанзії найдальше до поріччя Тигру і Євфрата та й то на самім його півдні. Це все пізніші грецькі оповідання, тенденційні і неісторичні. Пізніше ці ж самі тенденції, що й супроти Дарія, проміновали греки й супроти Филипа та Олександра Македонських /66/, щоб хоч у такий спосіб зменьшити їхню славу. Але це вже другорядні тенденції і на їх згадці можна закінчити.

Коли переглянути ще раз усі ці вістки про скитів і єгиптян, то побачимо, що реального, фактичного матеріялу вони не дають. Це протиставлення розвинулося в рямках старогрецького світогляду, при чому вага зв'язків Греції з скитськими і єгипетськими емпоріями могла відіграти значну ролю.

Звичайно цей огляд не вичерпує ні всієї літератури, ні матеріялу до теми, але було вказано хоч коротко, як повставали і розвивалися різні традиції, як вони мінялися й перепліталися. Ці традиції наростали й давали доказовий матеріял ріторам для їх описів і промов гублячи рештки живого, безпосереднього подання. На основі цих згадок не можна будувати образів реально-історичного змислу. Але для зрозуміння літературних традицій наша тема дає багато дуже цікавого матеріялу.

Примітки:

1. Систематично подавав літературу до цього питання Fritz Schachermeyer; останнього разу в Klio,N.F. XVIII. /1943/ Heft 1=2, S. 117-136,"Dritter Bericht über die Neufunde und Neuerscheinungen zur ägäischen und griechischen Frühzeit."
2. Б.Б.ПИОТРОВСЬКИЙ: Скифы и Закавказье. Труды Отдела Истории Культуры и Искусства Востока. Том III. Ленинград 1940,сторн.79 і наступні.
3. В.Б.АНТОНОВИЧ: Археологическая карта Кіевской губерніи,приложеніе к XV т. "Древности". Москва 1895 сторн.30.
4. B.B.Touraieff: Objets égyptiens et égyptisants trouvés dans la Russie méridionale -"Revue Archéologique",t.XVIII /1911,2, Pages 20-35/.
5. УШЕБТІ - це культові фігурки, що їх стародавні єгиптяни вкладали в гроби померших. Ці фігурки виконували за них примусові праці на тому світі.
6. Назва печатки "жуковина" зберіглася в Криму до XIV ст.н.е.- B.B. Touraieff:op.cit. pag.35.
7. Про торговельні звязки H.Ellis MINUS: Scythians and Greecks,Cambridge 1913; MAX EBERT: Südrussland im Altertum,Bonn und Leipzig 1921, passim; ERNST v.STERN - "Compte Rendus du congrés international d'archéologie classique", II. Le Caire 1909 pag. 225; він же: Die griechische Kolonisation am Nordgestade des Schwarzen Meeres im Lichte archäologischer Forschung - "Klio" IX /1909/, S.144; H.PRINZ: Die Funde aus Naukrabis 1908 /Beiheft zu "Klio" VIII/; E.SPECK: Handelsgeschichte des Altertums, u.a.
8. W.SCHUBART: Ägypten von Alexander dem Grossen bis auf Mohammed. Berlin 1922, S.85; SPECK: op.cit. III,2, Leipzig 1906, S.30 ві слід.
9. Див. W.DREXLER: Mythologische Beiträge, Heft.I. Der Cultus der aegyptischen Gottheiten in den Donauländern, Leipzig 1890.
10. Про скитський нарід балакати не приходиться: було декілька диких пануючих племен,та й то неоднакового расового складу й етнічного походження. Пор. відомості ніби - Гіпократа: De aer, aquis, locis - гл.25 і слід. та коментарі сучасних учених. З останнього часу див. III-IУ розділ праці проф.В.ЩЕРБАКІВСЬКОГО: -Формація Української Нації", Прага 1941.
11. Єгиптян грецьке письменство звичайно змальовує хитрими,і мудрими,але лінивими, не чесними, боязливими і немужніми - скитів натомість відважними, сильними й чесними, але нерозсудливими /Aristot. Polit.14, 19 і сл; Hist.animal.VIII,27./ Поруч із іншими причинами до такого змальовання вдач в грецькому письменстві спричинилися також торговельні звязки. З примітивними народами очевидячки вигідніше торгувати,ніж з освіченим і хитрим народом.
12. М.И.РОСТОВЦЕВ: Скифія и Боспор /Ленинград/ 1925, стор.84 і сл.
13. В.ЩЕРБАКІВСЬКИЙ, згаданий твір розділ IУ.
14. Основоположник могутньої перської імперії Кураш /Кир/ панував 550-529 рр. до н.е., отже в 2-й пол.УІ.стол.
15. На тему ідеалізації скитів писали досі окремо: A.Riese: Die Idealisierung der Naturvölker des Nordens in der griechischen und römischen Literatur. "Progr. Frankf." 1875 - і Ол.ПОКРОВСЬКИЙ: Як ідеалізовано скитів у грецькому та римському письменстві.- "Зап.Іст.-філолог. Відд. УАН", Київ 1927 /кн.X./, ст.132-192.
16. Ніби-Гіпократівська традиція підкреслювала вплив географічного положення і підсоння на вдачу й вигляд даного населення. Окремої розвідки про відношення цієї традиції до скитів ще немає.
17. До таких напрямків можна зачислити орфійський,далі напрямок підвищеного патріотичного почуття /після перських війн/,пізніше стоїчний і тд,і тд.

18. Зокрема в пізніших часах, коли ті дані пройшли через сито різних традицій.
19. Географію не лише "історичну" й описову, але й фізичну та спекулятивну, поскільки вона цікавила античний світ; історія цього світу починалася з мітології, що в ній, правда, багато правдивого матеріялу подано невідповідною формою, що його ні античний світ, ні новіші вчені не навчилися використовувати як слід.
20. ОЛ.ПОКРОВСЬКИЙ: Як ідеалізовано..., стор.132 сл. і екскурс стор.188-192.
21. ГОМЕР, Одисея XI, 12-19.
22. Цих казкових "кіммерійців" пізніша грецька історіографія /пор.Геродот IV, 11-12/ помішувала на "темній півночі" в Скитії, замішуючи цю назву із диким народом невідомого ближче походження та подібного імени, що з VII.в. до н.е. напав на Малу Азію і дійшов аж до іонійських міст на західньому її узбережжі.
23. Пігмеїв згадує Гомер.
24. Так гомерових збіїв, кобилодоїльників, агавів і ін., часом навіть гіпербореїв пізнають пізніше в скитах, а замість пігмеїв і троглодитів приходять пізніше єгиптяни й ефіопи.
25. Дніпрових порогів не згадує античне письменство взагалі.
26. Prof.Dr.E.H.Berger: Mythologische Kosmographie der Griechen,Leipzig 1904, стор.49 сл. Цей розподіл відповідає і староєгипетському світогляду.
27. T.A. UKERT: Geographie der Griechen und Römer III,",Weimar 1846.
28. Цю полярність зазначує WILH. SCHMIDT: Die klassische Periode der griech.Literatur.-"Handb.d.A.W.", VII, 1,2, München 1934, S.564.
29. Ця гадка Тадеса згоджується з поглядами гомерівської Іліяди, що світ повстав з Океану - /8,246/; пор. ROSCHER: Lexikon d.griech. u. röm. Mythol.: Weltschöpfung /S.499/.
30. ALFRED von GUTSCHMID: De rerum Aegyptiacarum scriptoribus Graecis ante Alexandrum Magnum. "Kl.Schrift.I. Leipzig 1889, S.40 u.ff.; ALFRED WIEDEMANN: Herodots zweites Buch mit sachlichen Erklärungen. Leipzig 1890, S.43, де зібрані вказівки. Зпоміж інших народів уважали за найстарших також ефіопів /Diod. III,2/, чи халдейських магів /Aristot.- Diog. Laert.pr.6./
31. A. WIEDEMANN, op.cit.S.45.
32. Це погляди грецького філософа Анаксімандра про початки життя на землі. Ніл уважали за причину плодовитости /Геродот II,67/.
33. M.JUN.JUSTINUS: Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi II,1,5 - 21.
34. За уявою античного світу земля була плитою з приблизно симетричною будовою: найнижчою частиною було Середземне море з Грецією як осередком, що розділяло світ на дві половини: північ-південь. На півночі високі гори Ріпеї, що повільно спадаючи переходили в скитські степи. На півдні Єгипет поволі підіймався проти течії Нилу й доходив у ефіопських горах знову до вершин /за Демокритом ефіопські гори найвищі/. Звичайно уважали північ вищою, пор. Verg.Georg.240 - 241: Mundus,ut ad Scythiam Riphaeasque consurgit,premitur Libyae arduus arces devexus in Austros; пор. H.BERGER: Geschichte der wissenschaftlichen Erdkunde der Griechen und Römer. 2.Aufl.Leipzig 1903, S.285 und F.A.UKERT, op.cit.,S.77 und 171-172. Доказом цієї гіпотези служили ріки що в Скитії текли з півночі на південь, в Єгипті ж навпаки; отже з вище положених місць униз.
35. ГОМЕР згадує Тебі. З цього АРИСТОТЕЛЬ робив висновок, що Єгипет повстав щойно пізніше намулом Нілу /"Meteor"I,14,28/, пор. Diod. III,3 і Геродот II, 15 - 17.

36. Опис Скитії в Трага-Юстіна грішить надто вже переборщеною ідеалізацією скитів з їх простими і незіпсутими звичаями. Автор їх протиставить культурним і цивілізованим, але захланним і здеморалізованим народам.
37. Arist.Polit. . III, 14, 19 і сл. УІІ, 6,20 слл., Геродот ІУ,5,слл. уважав скитів за наймолодший нарід, що існує лиш 1000 років.
38. АГАТЕМЕР: Короткийопис землі 18 - 19 пише: "Заселена земля... від Олександрії до Танаїда завширшки 18056 стадій /місцевості,що вище гирла Танаїда на північ незнані/... Інакше від міста до міста... усього з Олександрії до Танаїда 18.690 стадій". Полібій /ІУ,39,40/ подає цю ж таки ширину на майже 22.000 стадій, Анонім в Скороченім викладі географії XIII, 39 на 32.500 стадій. Об'їзд цілого Понту 23.587 стадій за цим же Анонімом.
39. Aristot.Meteor.II,5,15.
40. Prof.Dr.K.Kretschmer: Geschichte der Geographie,Göschen 1912, стор.27. Цим кордоном був між Азією й Африкою Ніл.
41. Коли кордоном стали уважати перешийки, а не річки, Єгипет знов одержав рацію існування, якої він не мав при поділі Азії й Африки Нілом.
42. Античні дані в Ukert-a op.cit. стор.181 і слл.
43. SIMONID, Epigr.102. Dion. Per. 18 - 18. Schol.Dion.Per.7 u.a.
44. STRABO II, 170; Mela I, 1,2,4; Dion. Perieg.230; Arrian,Anab III,30,9
45. K.TRUDINGER: Studien zur Geschichte der griechisch-römischen Ethnographie,Basel 1918. Витворена традиція,вона звичайно переборщила й доходила часом до жахливих абсурдів.
46. ГІПОКРАТ, op.cit. 25-26; Юліан Апостата: Проти християн слово І-ше, p.134 d.
47. ПОРФІРІЙ: Про печеру німф у Одисеї /§ 28 /з ІУ стол.н.е./. Цього погляду, не визнаючи очевидячки наївної античної аргументації, дотримується і сучасна наука.
48. ГІПОКРАТ,op.cit.26., де й дуже своєрідна аргументація.
49. WILH.SCHMID: op.cit. S.564.
50. HERODOT: II, 35; IV,8.2.
51. HEROD. IV, 76 - 80.
52. На це вказують і старинні міти про Іфігенію в Тавриді та про похід Язона.
53. ГЕРОДОТ ІУ,8 -10; Б.ВАРНЕКЕ: Легенди про походження скитів."Ювіл. збірник акад.М.Грушевського", Київ 1928, ст. 133-135.
54. HEROD, II, passim.
55. Він же II, 43 і сл. Порівнювання грецьких богів з чужими могло проте мати й чисто практичний характер,щоб пояснити грекам функцію даного божества. Та маємо й пов'язання Скитії з Єгиптом за поміччю єгипетського бога Озіріса, що орючи биками в Криму, мав надати цілій країні ім'я /бик по грецьки -tauros / - Стеф.Візант.
56. KARL MÜLLENHOF: Deutsche Altertumskunde IV, Berlin 1920, S.21.
57. Тут згадати б ще з ділянки природознавства: риби,що їх греки називали моотами,знають і згадують вони в Єгипті й Понті. Скитська рогата худоба була, очевидно, короткорогою породою; греки пояснюють це холодом. Взагалі на півдні флора і фавна куди багатша. Бук дерева вже згадувано. В дальшій традиції це привело до того,що й Скитію і Єгипет латинською мовою можна було називати пустелею / vastitudo/.
58. В скарбниці перського царя зберіглася на знак панування над світом вода з Борістена й Нілу /Plut.Al.36/.
59. Про перські війни в нас дотепер не завжди слушне уявлення.
60. Беручи під увагу часті випади і полеміку Геродота проти певних поглядів, що можемо уважати за певне, що багато грецьких письменників стояло на перських службах і вихваляло перських царів. Зберіглися

лишень малі уривки таких персофільських писань.

61. K.SETHE: Untersuch.zur Geschichte und Altertumskunde Ägyptens II, Leipzig,1900 і ще гасло "Pauly Wissowa RE d.Class." AW.

62. Так думали раніше прим. Lübkers-Wörterbuch der Antike I: Ramses.

63. Доказами служили памятні стовпи, що їх греки згадують в місцевостях, де напевно єгиптяни ніколи не були. Навіть напис на тих стовпах зберіг нам Діодор.

64. Diod.I,58.

65. Це подає Юстін: Філіп. Іст.II. Цікаво, що Трог писав Vexoris,Vesosis чи под. Ця форма ближча до єгипетської назви, ніж Сесостріс, чи Сесосіс. Тому що Трог має до історії Єгипту добрі джерела / V.Otto і H.Bengtson: Zur Gesch.d.x/ уважаємо і його транскрипцію не випадковою, ані не хиною, як це уважав Gutschmid.

66. Diod.I,55.

---

x/ Пропущ.:Untergangs des Ptolemäerreiches, München 1936/,

----- ::::: -----

В И Д А Н Н Я

Українського Суходолового Інституту:

1. ТИМІШ ОЛЕСІЮК - Мапа Української Метрополії з поясненням, Київ 1944 /31x22/, стор.10 і 1 мапа.
2. ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ЗБІРНИК - книга перша. Ваймар, 1945 /31x22/, стор.50.
3. ВЕДЕ - Сучасний мент і наші завдання. Герсфельд, 1945 /31x22/, стор.4. Відбитка.
4. СТАТУТ парафії Української Автокефальної Православної Церкви. Герсфельд, 1945 /31x22/, стор.4. Відбитка.
5. СИЛЬВЕСТР, Єпископ - Церковний Устрій в Україні, Київ 1945 /31x22/, стор.38.
6. МИКОЛА ЛІВИЦЬКИЙ - Дух Базару. Київ 1946 /31x22/, стор.18.
7. ІВАН БАГРЯНИЙ - Чому я не хочу повертатись до СССР? Відень 1946. /31x22/, стор.16.
8. В РІЧНИЦЮ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТИ - 22 січня 1946. Женева 1946. /31x22/, стор.12.
9. ДО УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН В ЕМІГРАЦІЇ - Женева 1946 /31x22/, стор.10.
10. ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ЗБІРНИК. Книга друга. Київ 1946 /31x22/, стор.40.
11. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Нотатка до питання за тризуб. /31 x 22/ 14 сторінок і одна ілюстрація. Відбитка. Женева, 1946.

Українського Морського Інституту:

1. ЮРІЙ ЛИПА - Чорноморська доктрина. Варшава, 1940 /29x22/ ст.12 ÷ 6.
2. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Туреччина. Бібліографічні матеріяли. Варшава 1940. /31 x 22/, стор.68.
3. Г.І. БРАТІАНУ - Початки торгівлі на Чорному морі. Варшава 1940, /31 x 22/, стор.42.
4. ОЛЕГ КУЛИНЯК - Чорноморська проблема в українській промисловости, Варшава 1941 /31x22/, стор.50 і схема.
5. ІВАН ШОВГЕНІВ - Чорне море. Гідрографічний нарис Чорного моря та його басейну. Варшава 1941 /31 x 22/стор.112 і карта.
6. АНАТОЛЬ ОГІЄНКО - Комунікаційне летунство в Чорноморському просторі. Сучасний стан і можливості розвитку. Варшава 1941. /31 x 22/, стор.32 і 2 схеми.
7. ІВАН ШОВГЕНІВ І ВАЛЕНТИН САДОВСЬКИЙ - Український Чорноморський Інститут. Програма діяльности. Варшава /31x22/, сторн. 20.
8. ЮРІЙ ЛИПА І ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Чорноморський простір. Атляс. Схеми рисував Ст.В. Варшава 1941 /31 x 22/стор.46.
9. ДМИТРО НЕСТЕРЕНКО - Організація адміністрації морських портів України. Одеса 1941 /31 x 22/, стор.34 і 3 схеми.
10. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК. Книга перша. Одеса 1942 /31 x 22/, стор.68 і 1 схема.
11. ЮРІЙ ЛИПА - Емоційні певні в Чорноморському світогляді. Одеса 1942 /31 x 22/, стор.15. Відбитка.
12. МАКСИМІЛІЯН ПЛЕЧКО - Українська Гетьманська фльота 1918 р. Стислий нарис, Одеса 1942 /31 x 22/, стор.17. Відбитка.
13. ЮРІЙ ЛИПА - Чорноморська доктрина. Друге видання. Одеса 1942 /31x22/, стор. 165 і 1 мапа.
14. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга друга /31x22/, Одеса 1942, стор.67 і 4 арк.схем.
15. ІЛАРІОН, Архієпископ - Церква під монголами в 13-14 столітті, Одеса, 1942 /31x22/, стор.33.

16. ІЛАРІОН, Архиєпископ-Український Запорозький скит на Афоні. Одеса 1942 /28x20/, стор.16 і 1 ілюстр.Відбитка.
17. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга третя, Одеса 1943 /31x22/ стр.64 і 2 ілюстрації.
18. СТЕПАН РУДНИЦЬКИЙ - Українська справа зі становища політичної географії. Друге вид. з передмовою Л.Биковського.Одеса 1943 /31x22/, 150 сторн.
19. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Іван Шовгенів, 1874-1943. Біо-бібліографічні матеріяли. Одеса 1943 /31x22/ стор.4 і одна ілюстрація.
20. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Напрямні Всеукраїнської Високошкільної політики. В порядку дискусії. Одеса 1943 /31x22/ стор.6. Відбитка.
21. ІВАН ФЕШЕНКО-ЧОПІВСЬКИЙ. Проблема технічного високошкільництва в Україні. В порядку дискусії. Одеса 1943 /31x22/ стор.4. Відбитка.
22. ЮРІЙ ЛИПА - Міт Півдня. Одеса 1943 /31x22/, стор.7. Відбитка.
23. ІЛАРІОН, архиєпископ - Руссикон на Афоні. Холм 1943 /31x22/, стор.11 і одна ілюстр.
24. ВІТОЛЬД ЮНГЕР - Аріяна Флавія з Нікомідії "Плавання довкола Понту Евксінського" /Чорного моря/ Одеса 1944 /31x22/, стор. 13. Відбитка.
25. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Степан Рудницький. Біо-бібліографічні матеріяли. Одеса,1943 /31x22/ стор.14 і одна ілюстр. Відбитка.
26. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга четверта. Одеса 1944 /31x22/стор.73. і одна ілюстрація.
27. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга пята. Одеса 1944 /31x22/ стор.79 і 1 схема.
28. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга шеста. Одеса 1945 /31x22/ стр.40.
29. ВАСИЛЬ ДУБРОВСЬКИЙ - "Батько Нестор Махно"... Герсфельд 1945 /31x22/ ст.26. Відбитка.
30. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга 7. Одеса 1946. /31x22/ стор.44 і одна мапка.
31. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Апостол Новітнього Українства /Юрій Липа/. Київ, 1946 /31x22/ стор.9. Відбитка.
32. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Студії з ранньої історії Приозів'я. I.До історії Танаїса. /План міста/. Одеса 1946. /31x22/ стор.16. Відбитка ÷ 1 ілюстрація.
33. СТЕПАН ГАЄВСЬКИЙ - "Александрія" в давній українській літературі. Одеса 1946. /31x22/, стор.8. Відбитка.
34. МАРКО АНТОНОВИЧ - Чи були Кімерійці в Україні? Одеса 1946 /31x22/ стор.15. Відбитка.
35. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Могила князя Святослава. Женева 1946. /31x22/ 13 сторн.і 1 ілюстрація.
36. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга 8. Женева 1946 /31x22/ 54 сторн. і 2 ілюстрації.
37. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Студії з ранньої історії Приозів'я. II.Антична кольонізація Приозів'я. Женева 1946 /31x22/ 20 сторн. і 2 ілюстрації.
38. ТЕОДОР РАЙНАХ - Мітридат Евпатор Базілевс Понтійський. Женева 1946. /31x22/ 14 сторн. і 1 ілюстрація. Відбитка.
39. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Студії з ранньої історії Приозів'я. III.Бібліографія до питання за античну колонізацію. Приозів'я - Пониззя Дону. Женева 1946 /31x22/ 15 сторн. Відбитка.
40. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Чорноморський факультет Таврійського Державного Університету. З корефератом Доц.Дра М.А н т о н о - в и ч а . Женева 1946 /31x22/ 10 сторн. Відбитка.

41. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга IX. Женева 1946 /3Ix22/ 48 сторн.+ 1 аркуш: ілюстрацій.
42. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Апостол Новітнього Українства /Юрій Липа/ 2-ге вид. Франкфурт/Майн 1946 /20,5 x 14,5/ 8 сторн.
43. МАРКО АНТОНОВИЧ - Скитія і Єгипет в античному письменстві. Женева 1946 /3Ix22/ 15 сторн. Відбитка.

Українського Океанічного Інституту:

1. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Великодержавні проблеми України. Київ,1942 /3Ix22/ стор.23 і одна схема. Відбитка.
2. ІВАН СВІТ - Український Національний Дім в Харбіні. Одеса-Харбін 1943 /3Ix22/ стор.42 і 4 світлини. Передрук.
3. ІВАН СВІТ - Український Далекий Схід. З передмовою та доповненнями Василя Кійовича: Одеса-Хабаровськ 1944 /3Ix22/. стор.37 і одна мапа.
4. МАПА ЗЕЛЕНОЇ УКРАЇНИ - Одеса-Хабаровськ 1944 /73x49/. Передрук.
5. ТИМІШ ОЛЕСІЮК - Зелена Україна. Одеса 1944 /3Ix22/ ст.47 і I мапа.
6. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Україна над океаном. Одеса 1945 /3Ix22/ ст.19.
7. ОКЕАНІЧНИЙ ЗБІРНИК - Книга перша. Одеса-Володивосток. 1946. /3Ix22/ стор.31.
8. АНДРІЙ КАЧОР - Американська Україна. Женева 1946 /3Ix22/ 9 сторн. Відбитка.
9. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Україна над океаном. Друге вид. Одеса-Володивосток 1946 /3Ix22/ 16 стор. Відбитка.
10. ХАРТІЯ Об'єднаних Націй. Женева 1946 /3Ix22/ 30 сторн.
11. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Україна над океаном. Третє вид. Франкфурт н/Майном 1946, ін 8°, 23 сторн.
12. ОКЕАНІЧНИЙ ЗБІРНИК - Книга друга. Женева 1946 /3Ix22/ 41 сторн. і 1 ілюстрація.
13. РОМАН КОРДА - Зелена Україна в час другої світової війни. Женева 1946. /3Ix22/ 9 сторн. Відбитка.

----------oooOOOooo----------